

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Освітній простір України

Науковий журнал
(випуск 11)

Івано-Франківськ

2017

УДК 37.013(477)
ББК 74.04(4Укр)4
О 72

ISSN 2409-9244
Osvitnij prostir Ukraini

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ДВНЗ “ПРИКАРПАТСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА”.**
(Освітній простір України. 2017 р. Випуск 11, 188 с.)

У журналі вміщено науковий доробок відомих українських та зарубіжних учених з актуальних проблем освіти дітей та молоді у сучасному полікультурному просторі в руслі її глобалізації.

Представлені результати наукових досліджень педагогічних, гуманітарних, психологічних та соціальних напрямів, які можуть бути використані науковцями, викладачами, аспірантами, студентами. Журнал розраховано також на всіх тих, для кого означені проблеми становлять науковий інтерес.

Видається з 2014 року.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань ВАК України.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ №20663-10463Р (від 15.04.2014 р.).

Друкується за ухвалою Вченої ради

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника”

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. В.В.Грещук (*голова ради*); д-р фіз.-мат. наук, проф. А.В. Загороднюк; д-р філол. наук, проф. В.І.Кононенко; д-р істор. наук, проф. М.В.Кугутяк; д-р юрид. наук, проф. В.В.Луць; д-р фіз.-мат. наук, проф. Б.К.Остафійчук; д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко; д-р політ. наук, проф. І.С.Цепенда.

Редакційна колегія: д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко (*голова редколегії*); д-р психол. наук, проф. І.Д.Бех; д-р пед. наук, проф. Н.М.Бібік; д-р пед. наук, проф. В.І.Бондар; д-р пед. наук, проф. Г.П.Васянович; д-р істор. наук, проф. В.С.Великочий; д-р філос. наук, проф. І.М.Гоян; д-р філол. наук, проф. В.В.Грещук; проф. соціол. Д.Девіс; д-р пед. наук, проф. Т.К.Завгородня; д-р психол. наук, проф. Л.Д.Заграй (*заступник голови редколегії*); д-р психол. наук, проф. З.С.Карпенко; д-р пед. наук, проф. П.М.Коваль; д-р пед. наук, проф. Я.П.Кодлюк; д-р філол. наук, проф. В.І.Кононенко; канд. пед. наук, проф. В.І.Костів; д-р філос. наук, проф. В.К.Ларіонова; д-р пед. наук, проф. М.М.Марусинець; канд. пед. наук М.В.Матішак (*відповідальний секретар*); канд. пед. наук, доц. Л.О.Мацук (*відповідальний секретар*); д-р філос. наук, проф. Г.Й.Михайлишин; доц. К.Молнар; д-р психол. наук, проф. В.П.Москалець; д-р пед. наук, проф. З.І.Нагачевська; канд. пед. наук, доц. М.І.Олійник; І.І.Орос; канд. пед. наук, проф. О.С.Рега; д-р пед. наук, проф. О.Я.Савченко; д-р соціол. наук, проф. І.Соріна; д-р філос., д-р пед. наук, проф. В.М.Чайка; д-р пед. наук П.Шандор; д-р пед. наук, проф. І.М.Шоробура (*заступник голови редколегії*); д-р філос. К.Ющак.

Адреса редакційної колегії:

76000, Івано-Франківськ, вул. Мазепи, 10, Педагогічний інститут
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

© ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2017

© Видавництво ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2017

З М І С Т

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

<i>Лисенко Неллі.</i> Тенденції реформування змісту навчання й виховання дітей дошкільного віку у ДНЗ України на рубежі ХХ–ХХІ сторіччя	7
<i>Стинська Вікторія.</i> Релігійний напрям соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в сучасній Україні	12
<i>Тамозьська Ірина.</i> Кадрові питання у Новоросійському університеті другої половини ХІХ – початку ХХ століття (на прикладі історико-філологічного факультету)	19
<i>Шевченко Аліна.</i> Розвиток американської школи публічного адміністрування	28
<i>Кузик Василь.</i> Організація навчального процесу “красового научного закладу для столярства, токарства, різьбарства і металевої орнаментики (оздобу)”	33

ВИЩА ШКОЛА

<i>Авраменко Наталя.</i> Методи та прийоми оволодіння професійною медичною термінологією іноземними абітурієнтами вищих навчальних медичних закладів	40
<i>Бідюк Наталя, Наконечна Альона.</i> Удосконалення самостійної роботи студентів-перекладачів з урахуванням досвіду закладів вищої освіти США	45
<i>Воробйова Оксана.</i> Фінансова автономія ВНЗ як ресурс забезпечення якості освіти	53
<i>Гомонюк Олена.</i> Педагогічна етика у структурі професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій	58
<i>Кондур Оксана.</i> Корпоративне управління закладами вищої освіти в умовах її модернізації	63
<i>Літвінова Марина.</i> Профільний підхід до викладання фізико-математичних дисциплін у ВНЗ студентам електромеханічних спеціальностей	70
<i>Любарець Владислава.</i> Екологічна компетентність майбутніх фахівців сфери туризму	76
<i>Мацук Людмила.</i> Психолого-педагогічні передумови підготовки майбутніх педагогів до правового виховання молодших школярів	81
<i>Ненько Юлія.</i> Педагогічні умови забезпечення ефективності професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту	87
<i>Росквас Ігор.</i> Вплив виробничої практики на розвиток творчої індивідуальності майбутніх слюсарів – електриків	93
<i>Семенова Ольга.</i> Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземної мови	100
<i>Скоморовська Ірина.</i> Використання інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх вихователів ДНЗ	104
<i>Харащук Ірина.</i> Особливості формування професійної компетентності студентів медичного коледжу: реалії та перспективи	109
<i>Чупахіна Світлана.</i> Сучасні підходи у підготовці майбутніх педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами	114

8. Konventsiiia pro prava dytyny [Elektronnyi resurs]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021
9. Konstytutsiia Ukraïny [Elektronnyi resurs]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
10. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv "Osnovy khrystianskoi etyky (1 – 11 klasy). Ostroh. 2010. [Elektronnyi resurs]. URL: https://www.irs.in.ua/files/publications/2010_Programma_Hryst_etyka.doc
11. Pastyrskie poslannia Mytropolyta Andreia do dukhovenstva (Krekhiv, 1905 r.) [Elektronnyi resurs]. URL: <https://cathehitic.files.wordpress.com/2014/..../mytropolyt-andrey-pro-katehyzatsiyu>
12. Patriarsha katekhytychna komisiia [Elektronnyi resurs]. URL <http://pcc.ugcc.org.ua/>
13. Polozhennia pro poriadok pryznachennia na katekhytychne sluzhinnia i vidklykannia z noho. [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.kk-kgva.org.ua/polozhennja/articles/665.html>
14. Poradnia dlia rodyn [Elektronnyi resurs]. URL: <http://olha-church.org.ua/web/page/poradnja-dlja-rodin>
15. Postanovy Synodiv Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy u pytanniakh katekhytychnoho sluzhinnia. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://cathehitic.wordpress.com/2014/11/20.> (Desiata sesiia, Kyiv, 23 bereznia 2001 r. B).
16. Pro rodynni rukhy v UHKTs | Komisiia UHKTs u spravakh rodyn [Elektronnyi resurs]. URL: <http://rodyna.ugcc.org.ua/category/diyalnist-komisiyi/pro-rodynni-ruhy-v-ugkts/>
17. Rezoliutsiia 36/55 Heneralnoi Asamblei OON vid 25 lystopada 1981 roku [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://books.br.com.ua/40166>
18. Stelmakhovych M. H. Ukrainaska rodynna pedahohika. K.: Vyshcha shkola, 1996. S. 152
19. Khram Sv. Olhy i Yelyzavety. Katekhytychna shkola [Elektronnyi resurs]. URL: <http://olha-church.org.ua/web/page/katehitichna-shkola>
20. Tsentri Khrystianskoi rodyny [Elektronnyi resurs]. URL: http://viochurch.lviv.ua/index/centr_khristijanskoji_rodini/0-50
21. Shkola narodzhuvaty [Elektronnyi resurs]. URL: <http://olha-church.org.ua/web/page/shkola-narodzhuvaty>

Одержано статтю: 14.08.2017
Прийнято до друку: 10.10.2017

УДК 378.12:378.4(477) "XVIII/XIX"
DOI: 10.15330/esu.11.19-27

Irina Tamozhska,

кандидат педагогічних наук,
Харківський національний університет імені
В.Н.Каразіна (м.Харків, Україна)

Irina Tamozhska,

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
V.N.Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine)
itamozska@ukr.net

**КАДРОВІ ПИТАННЯ У НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ)**

**PERSONNEL ISSUES IN NOVOROSIYSK UNIVERSITY
IN THE LATTER HALF OF THE XIX – IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY
(ON THE EXAMPLE OF THE HISTORICAL AND PHILOLOGICAL FACULTY)**

У статті розглядається коло проблем, пов'язаних із забезпеченням Новоросійського університету висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами. Висвітлено теоретико-методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів на історико-філологічному факультеті Новоросійського університету в період 1865-1917 рр. Зазначено, що підготовка науково-педагогічних кадрів відбувалася завдяки системі "професорських стипендіатів" (аспірантів) та інституту приват-доцентури. З'ясовано, що значна частина професури відмежовувала штатних доцентів від приват-доцентів і бачила в

перших більш прийнятні кандидатури для зайняття професорських посад. Підкреслено, що основним джерелом заповнення вакансій на історико-філологічному факультеті став інститут приват-доцентури. Акцентовано увагу на зростанні ролі приват-доцентів в науково-педагогічному доробку Новоросійського університету. Установлено, що приват-доценти створили конкурентне середовище, поживали наукові дослідження, модернізували методику викладання навчальних дисциплін і навчальних курсів на історико-філологічному факультеті Новоросійського університету.

Ключові слова: Новоросійський університет, історико-філологічний факультет, теоретико-методичні засади, науково-педагогічні кадри, інститут-приват доцентури, приват-доценти, дисертація, наукові праці.

The problems that are connected with the supplying Novorossiysk University with the highly qualified scientific and pedagogic staff are scrutinized in the article. The theoretical and methodical bases of the training of scientific and pedagogic staff at the historical-philological faculty of Novorossiysk University during 1865 – 1917 are revealed. It is noted that the training of scientific and pedagogic staff occurred due to the Privat-associate professorship Institute. It is elucidated that the main part of professorship distinguished associate professors on the staff from privat-associate professors and considered associate professors as more acceptable candidates for occupying professor posts. It is emphasized that the main source of filling vacancies at the historical-philological faculty was the Privat-associate professorship Institute. The attention is focused on the increasing role of privat-associate professors in scientific and pedagogic developing of Novorossiysk University. It is established that privat-associate professors created the competitive environment, invigorated scientific researches, modernized the methodology of teaching subjects and courses at the historical-philological faculty of Novorossiysk University.

Key words: Novorossiysk University, historical-philological faculty, theoretical and methodical bases, scientific and pedagogic staff, Privat-associate professorship Institute, privat-associate professors, dissertation, scientific works.

Постановка проблеми. Пошук найбільш ефективних шляхів реформування сучасної системи вищої освіти в Україні потребує врахування історичного досвіду Новоросійського університету другої половини XIX – початку XX століття щодо вирішення кадрових питань на факультетах та його критичного осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюцію науково-педагогічних кадрів в університетах дореволюційної України вивчали такі вчені, як П. С. Берзін, Н. В. Давидова, Н. М. Дем'яненко, А. П. Дмитренко, І. С. Даценко, Г. В. Додонова, З. І. Зайцева, Г. Касьянов, І. В. Костенко, О. Є. Іванов, І. І. Киричок, В. Г. Кремень, С. М. Куліш, Н. М. Левицька, О. Є. Музичко, С. І. Посохов, І. Ю. Регейло, Г. В. Самойленко, С. П. Стельмах, С. Г. Черняк, М. О. Шип та інші. Перебіг наукових та особистісних конфліктів у викладацькому середовищі висвітлювали такі автори, як О. В. Антощенко, О. О. Вішленкова, Г. У. Мост, Т. М. Попова, С. І. Посохов, О. В. Свешніков, К. Шперхозе та інші.

Мета. Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити досвід Новоросійського університету другої половини XIX – початку XX століття щодо вирішення кадрових питань на історико-філологічному факультеті.

Виклад основного матеріалу. Рішення царської влади від 10 червня 1862 р. щодо відкриття Новоросійського університету (м. Одеса) було реалізоване 7 вересня 1865 р. Ураховуючи, що науково-педагогічних кадрів у країні не вистачало, щоб перевести сюди професорів з інших університетів, керівник Одеського навчального округу А. А. Арцимович спершу вирішив задіяти викладачів, що працювали в місцевих ліцеях. Дозвіл на таке рішення було одержано із Санкт-Петербурга. Так 6 викладачів Рішельєвського ліцею, які мали ступінь магістра, одержали право бути

виконуючими обов'язки екстраординарних професорів, а троє інших, що не мали вченого ступеня, – стали виконуючими обов'язки ад'юнктів [8, с. 5–6]. При цьому були свідомо порушені правила, що забороняли надавати професорські посади особам, які не мали докторського диплома [10, с. 90]. 27 серпня 1864 р. Міністерство народної освіти звернулося з пропозицією до приват-доцентів Університету Св. Володимира про перехід на службу до Одеси, але надії на це майже не було.

Приват-доцентами історико-філологічного факультету Новоросійського університету стали М. П. Полевой (на кафедрі історії російської мови та літератури) та Ф. І. Леонтович (на кафедрі історії російського права). Улітку 1867 р. М. П. Полевой не погодився перейти на кафедру історії загальної літератури до Новоросійського університету. Він почав працювати в Херсонській гімназії на посаді інспектора.

В 1868 р. Новоросійський університет поповнився кількома приват-доцентами. За рекомендацією професора В. І. Григоровича було запрошено викладати латинську мову вчителя Одеської гімназії №1 В. О. Караваєва замість професора В. Н. Юргевича, так як останнього було призначено деканом історико-філологічного факультету.

16 лютого 1872 р. А. І. Солонікію (із Московського університету) захистив *pro venia legendi*, хоча приват-доцентом до Новоросійського університету був зарахований на 5 днів раніше. Планувалося, що він читатиме студентам I курсу елементарну граматику грецької мови із встановленою щомісячною оплатою в 66 руб. 66 коп. У липні 1873 р. А. І. Солонікію став викладачем Катеринославської гімназії (за іншими даними – Ялтинської прогімназії). Підготував наукові статті з історії античності. Після нього грецьку мову й словесність в Новоросійському університеті читав магістр Афіньського університету, учитель 2-ї одеської гімназії П. М. Ніщинський, потім – Г. В. Ягич, а в 1874–1875 навчальному році – Р. В. Орбінський [1, с. 158–159]. Р. В. Орбінський перейшов із Рішельєвського ліцею до Новоросійського університету на посаду професора кафедри педагогіки та історії філософії. Через нехватку викладачів йому довелося читати не лише педагогіку, філософію та психологію, але й географію, історію, російську словесність, політекономію.

23 березня 1874 р. професор І. І. Ягич писав професору І. І. Срезневському про “безвихідне становище”, що склалося на історико-філологічному факультеті Новоросійському університеті, із науково-педагогічними кадрами. Він зазначив, що вакантними на факультеті були профілюючі кафедри.

На початок 1873 р. в університетах Російської імперії залишалися вакантними 171 кафедра, не вистачало 32 ординарних та 58 екстраординарних професорів, 81 доцента. У листі від 20 травня 1874 р. попечитель Одеського навчального округу П. О. Антонович зобов'язав ректора Ф. І. Леонтовича якомога швидше заміщувати вакансії. У кінці літа 1874 р. на історико-філологічному факультеті були вакантними кафедри історії загальної літератури та порівняльного мовознавства. За штатом Новоросійський університет повинен мати 19 викладачів (8 ординарних та 4 екстраординарних професорів, 7 доцентів), а в реальності їх було 11 (5 ординарних та 1 екстраординарний професор; 5 доцентів, із них 1 доцент – за наймом). Професори не мали бажання переїжджати до Одеси, а молоді викладачі прагнули працювати в Московському та Санкт-Петербурзькому університетах. Протягом 1865–1873 рр. історико-філологічний факультет покинули 7 професорів, перейшовши або до інших навчальних закладів, або на більш оплачувані державні посади [9, а. 1–9 зв.].

12 листопада 1876 р. Міністерство народної освіти отримало таку пропозицію: включити в навчальні програми Новоросійського університету, крім класичних і стародавніх мов, метрику та історію прадавніх мистецтв. І. І. Срезневський уважав, що необхідно виокремити з курсу “Російська історія” розділ “Історія слов’янських народів” для того, щоб можна було його викладати, як окремий навчальний курс. Утім ухвалення таких рішень ще більше б погіршило становище на історико-філологічному факультеті з нехваткою науково-педагогічних кадрів.

У кінці 70-х рр. XIX століття Новоросійський університет надавав перевагу в підготовці професури не приват-доцентам, а доцентам. У грудні 1878 р. представник історико-філологічного факультету О. О. Кочубинський відмічав, що “доцент – это вырабатывающийся профессор”, тому йому потрібно полегшити процес зайняття професорської кафедри. Учена рада обстоювала збільшення оплати для доцентів з 1200 до 1500 руб. [4, с. 159]. Утім про збільшення винагороди приват-доцентам мова не йшла.

У Новоросійському університеті з 12 жовтня 1874 р. до 9 лютого 1883 р. була вакантною кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов. Ученою радою було запрошено викладати на цій кафедрі приват-доцента Московського університету Д. М. Овсяннико-Куликовського. Протягом 1877-1882 рр. він навчався (за власні кошти) в європейських університетах Женеви, Праги та Парижа. Там Д. М. Овсяннико-Куликовський опанував санскрит, загальне й порівняльне мовознавство. В Московському університеті (1882 р.) він успішно захистив *pro venia legendi* “Разбор ведийского мифа о соколе, принесшем цветок Сомы”. З травня 1883 р. йому доручили читати в Новоросійському університеті санскритську граматику (2 год. щотижня) і порівняльну граматику санскриту та іранських мов (1 год. щотижня). Для студентів III-IV курсів класичного й слов’яноросійського відділень історико-філологічного факультету ці предмети оголосили обов’язковими. До кінця навчального року Д. М. Овсяннико-Куликовський прочитав 3 лекції, що були присвячені історії вивчення санскриту в Індії та Європі, 5 лекцій – системі санскриту та 12 лекцій – особливостям відмінювання санскриту. Оплати в 800 руб. на прожиток Д. М. Овсяннико-Куликовському не вистачало, тому він співпрацював із редакцією газети “Одеські новини” та викладав у середніх навчальних закладах. В 1880 р. магістр О. І. Маркевич обійняв посаду приват-доцента на кафедрі російської історії. Його кандидатуру не підтримало 6 членів ученої ради, у тому числі й ректор М. О. Головкінський.

Чиновники від освіти вважали О. І. Маркевича типовим “українофілом”, адже в Новоросійському університеті він читав з 1883-1884 навчального року до своєї відставки (грудень 1896 р.) більше 10 спецкурсів з історії Південно-Західної Росії (“Польский период истории Южной и Западной Руси”, “История Юго-Западной Руси с XIII по XVI вв.”, “История Юго-Западной Руси до конца XVII в.”, “Историческая география и этнография Южной Руси” та інші). О. І. Маркевич опублікував 70 наукових статей, присвячених історії Південної України. До переходу в Новоросійський університет з 27 грудня 1869 р. працював учителем історії та географії Таганрозької гімназії. Більше 10 років в Одеському комерційному училищі читав історію та російську словесність. Ставши приват-доцентом, працював в Одеському інституті шляхетних панянок, протягом 1875-1884 рр. – в Одеській Маріїнській жіночій гімназії.

О. І. Маркевича вважають популяризатором краєзнавства. Утім його археографічні праці, особливо 1883-1885 рр., були недосконалими. У рецензії професора

П. В. Голубовського на посібник О. І. Маркевича “О летописях...” зазначено, що автор недостатньо вивчив давньоруські літописи, польські та західноєвропейські хроніки, не проаналізував наукові погляди науковців. Цей курс лекцій “лише привчає недосвідчених, ще не збагачених відомостями слухачів до повторювання чужих думок”. Професор запропонував дати таку умовну назву цій праці: “Собрание мнений по различным деталям вопроса о летописях, с примечаниями автора” [2, с. 745, 748].

У конфіденційному листі від 22 лютого 1884 р. декан історико-філологічного факультету І. С. Некрасов проінформував ректора С. П. Ярошенка про те, що О. І. Маркевич користувався дозволеними цензурою матеріалами з таких журналів, як “Русская старина”, “Русский архив”, “Исторический вестник” та інших. З січня 1884 р. за власною ініціативою О. І. Маркевич читав у Новоросійському університеті навчальний курс “История Юго-Западной Руси с XIII по XV вв.” (без оплати), який відвідувало багато студентів [8, а. 1 – 5 зв.].

З 1880-1881 навчального року О. І. Маркевич почав читати курси “Історія Південно-Західної Русі періоду XIV–XVII століття” та “Історія Русі до появи монгольських завойовників”, на яких знайомив студентів із літературними та архівними джерелами стародавнього періоду російської історії. Повідомляючи про це ректора, декан історико-філологічного факультету І. С. Некрасов 24 травня 1885 р. констатував, що кілька навчальних років О. І. Маркевич не отримував оплати, тому прохав надати йому хоча б 1 тис. руб. в якості заохочення.

Необхідно відзначити, що ґрунтовне дослідження життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності О. І. Маркевича було проведено О. О. Синявською в кандидатській дисертації “Олексій Іванович Маркевич: життя та діяльність”, захищеній 23 січня 2002 р. в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, а також у монографії “Історик О. І. Маркевич: життя та творчість”, опублікованій у 2003 р.

Попечитель Одеського навчального округу Х. П. Сольський не дав дозволу на закордонне відрядження М. І. Мандеса. Аргументом на користь такого рішення послугувався той факт, що М. І. Мандес мав підданство Османської імперії. Утім ректор керувався іншими фактами, коли наполягав на тому, щоб М. І. Мандеса надіслали за кордон. Керівництву Новоросійського університету було відомо, що в 22 роки він захистив магістерську дисертацію, блискуче знав німецьку, грецьку й латинську мови. У подальшому М. І. Мандес прийняв підданство Російської імперії і з 1894 р. обійняв посаду приват-доцента на кафедрі грецької словесності. В 1901 р. М. І. Мандес перейшов до Історико-філологічного інституту імені О. Безбородька (м. Ніжин) на посаду екстраординарного професора. Через 5 років повернувся до Одеси й служив професором на Вищих жіночих курсах, а з 1907 р. – приват-доцентом університету.

В 1890 р. професор загальної історії О. С. Трачевський вийшов у відставку. Він перейшов на посаду приват-доцента Санкт-Петербурзького університету, але лише формально, викладати там не став. На його місце ректор Я. Фортінський планував взяти магістранта В. П. Клячина, який на той час був помічником бібліотекаря Університету Св. Володимира. Ще в студентські роки він підготував наукову працю “Политические собрания и политическая организация Кальвинистов во Франции в XVI в.” (обсягом 333 сторінки). Робота мала схвальну оцінку професорів університету. І. В. Лужицький відмітив, що автор виявив себе талановитим і

цілеспрямованим дослідником. Однак В. П. Клячин залишився в Києві, працював у середніх навчальних закладах.

З весни 1901 р. В. Ф. Лазурський обіймав в Новоросійському університеті посаду приват-доцента на кафедрі західноєвропейської літератури (протягом 16 років). У Московському університеті 1905 р. захистив магістерську дисертацію. Утім кар'єрному зростанню В. Ф. Лазурського перешкоджали ліберальні погляди, а також членство в одеській "Просвіті". З науково-педагогічною метою перебував у закордонних наукових відрядженнях, де відвідав Лондонський, Оксфордський, Кембриджський університети. Магістерську дисертацію В. Ф. Лазурський писав в Оксфорді. У Новоросійському університеті читав до 1920 р. такі навчальні курси, як "Історія середньовічної літератури", "Література ренесансу і неокласицизму", "Література XVIII століття", "Англійська література XVII – XVIII століття", "Шекспір, Шилер, Байрон та їх час". В. Ф. Лазурський – автор 33 наукових статей і рецензій. Для "Енциклопедичного словника" Граната та К^о підготував до 100 коротких літературних нарисів, біографій і характеристик. Дисертацію "Сатирико-нравоучительные журналы Стиля и Аддисона. Из истории английской журналистики XVII века" захистив у Московському університеті. Академіки О. М. Веселовського та М. М. Розанова, професори І. А. Винниченка та В. М. Мочульського надали схвальну оцінку науковому дослідженню. Академік О. М. Веселовський відмітив, що дисертант добре знав предмет дослідження, дослухався до зауважень, відстоював свою позицію, надавав цінні роз'яснення. В. Ф. Лазурський полемізував із колегами стосовно методів викладання історії західноєвропейської літератури. Скептично ставився до наукової дискусії: чи повинно відбуватися викладання літератури з урахуванням практичного, загальноосвітнього чи наукового методів. В. Ф. Лазурський не погоджувався з трактуванням поняття "історія літератури", даного професором Санкт-Петербурзького університету О. М. Веселовським в 1893 р. Останній стверджував, що історія літератури – це "історія суспільної думки в образно-поетичних переживаннях і виражених нею формах". В. Ф. Лазурський уважав, що для підготовки курсів західноєвропейської літератури доцільно використовувати не філософський чи естетико-догматичний методи, а історичний і психологічний [5, с. 39–42, 47]. В 1913 р. В. Ф. Лазурським було опубліковано "Курс історії західноєвропейської літератури. Частина I". Навесні 1917 р. він став екстраординарним професором Новоросійського університету, а в жовтні 1918 р. – ординарним.

З 1903 р. відновив викладання в Новоросійському університеті приват-доцент кафедри російської історії П. А. Іванов. За 6 років пошуків в архівах Москви, Санкт-Петербурга та інших міст він зібрав багато цінних матеріалів з історії Півдня України. П. А. Іванов був членом п'яти наукових товариств. Опублікував 20 наукових праць. Утім професор І. А. Линниченко критично оцінив його наукову роботу. Позитивні відгуки, що надали професори В. Б. Антонович та О. І. Маркевич науковим працям П. А. Іванова, І. А. Линниченко пояснював їхньою "благодушною снисходительностью к трудам начинающих ученых". Він уважав, що в наукових статтях П. А. Іванова не роз'яснено причин тих чи інших історичних подій, не проведено ґрунтовного аналізу наукової літератури з досліджуваних тем. Крім того, вони мали компіляційний характер. 30 квітня 1902 р. на засіданні історико-філологічного факультету виступив І. А. Линниченко з критикою наукових праць П. А. Іванова. Шансів на отримання посади екстраординарного професора

П. А. Івановим майже не було. З 15 членів історико-філологічного факультету лише одна особа підтримала його прохання.

Приват-доцент М. Г. Попруженко почав працювати на кафедрі слов'янської філології після повернення влітку 1907 р. із закордонного відрядження (з Болгарії). Його магістерська дисертація “Из истории литературной деятельности в Сербии XV века. “Книга царств” в собрании рукописей библиотеки Императорского Новороссийского университета” (1894 р.) мала схвальну оцінку професора О. О. Кочубинського та академіка О. І. Соболевського. У докторській дисертації “Синодик Царя Бориса” (1899 р.) М. Г. Попруженко обґрунтував свою думку стосовно того, що богомільство й іконоборство мають зв'язок. З 1904 р. проводить практичні заняття з болгарської, сербської, чеської, польської мови (4 год. щотижня) для бажаючих.

16 травня 1914 р. декан історико-філологічного факультету Новоросійського університету О. П. Доброклонський доповідав ректору Д. П. Вишенському про те, що наукові праці професорів вирізняються за змістом від приват-доцентських. Але з такою думкою не можна погодитися. Наприклад, приват-доцент В. Е. Крусман, якого в 1907 р. запросили до Новоросійського університету із Санкт-Петербурзького, досконало знав 4 європейські та латинську мови. Учені вважали його талановитим науковцем, який має великий потенціал працездатності. Відмічали і його підготовленість до викладацької діяльності. Під час написання дисертації В. Е. Крусман користувався фондами Ватиканської бібліотеки. Читав навчальні курси й спецкурси з середньовічної та нової історії. До весни 1909 р. у Новоросійському університеті не читався навчальний курс “Загальна історія”. Утім на лекції В. Е. Крусмана записувалося багато студентів. Довелося призначити додаткові безкоштовні заняття, започаткувати проведення письмових робіт. Під час вивчення історії єзуїтського ордену з'ясувалося, що в бібліотеці наявна невелика кількість навчальних посібників такої тематики. Тому В. Е. Крусман надав можливість студентам користуватися книгами із власної бібліотеки. Це були латиномовні видання 1572–1847 рр. На основі матеріалу цих видань студент Д. Кроленко підготував реферат “Єзуїти на Україні”. До 1916 р. на заняттях В. Е. Крусмана студенти вивчали мемуари XVI – XIX століть, періодичні видання Франції, Німеччини XVII – XVIII століть, трактати епохи Відродження та Просвітництва [7, с. 57–60].

З кінця вересня 1908 р. В. Е. Крусман у статусі приват-доцента кафедри всесвітньої історії Вищих жіночих курсів читає такі спецкурси, як “Історія європейських колоній”, “Історія Реформації”, “Історія Відродження в Італії”, “Систематичне джерелознавство з історії Середніх віків”, “Методологія історії”, “Епоха краху середньовічних культурних і політичних ідеалів” та багато інші. З липня 1917 р. В. Е. Крусман у статусі ординарного професора викладав загальну історію в Пермському університеті.

8 червня 1915 р. ректор Новоросійського університету Д. П. Кишенський доповідав попечителю Одеського навчального округу В. М. Смольянінову, що вакантні кафедри (історії Західноєвропейської літератури, історії церкви, візантійської філології, нової історії, торговельного права й торговельного судочинства, кримінального права та кримінального судочинства) достатньою мірою забезпечені викладачами. Крім того, більшість приват-доцентів закінчили магістратуру, були такі, що завершили роботу над магістерською або докторською дисертацією, що в

подальшому надало їм право претендувати на зайняття посад на кафедрах [3, а. 8–8 зв.].

Позитивні відгуки на магістерську дисертацію з російської словесності “Из истории русского театра. Жизнь и деятельность В. А. Озерова. Одесса, 1915 г.” (обсягом 969 сторінок) приват-доцента П. Й. Потапова надали професори С. Г. Вілінський, Б. В. Варнеке, Б. В. Варнеке та професор Ніжинського історико-філологічного інституту імені О. Безбородька В. І. Резанов [6]. У Новоросійському університеті протягом 1911–1924 рр. П. Й. Потапов обіймав посаду приват-доцента давньоруської літератури на кафедрі російської мови і словесності. Він викладав грецьку, латинську, старослов'янську, польську та сербську мови, а також порівняльну граматику слов'янських мов. У наукове закордонне відрядження був відправлений на зимовий вакансійний час 1914–1915 рр. З 1934 р. П. Й. Потапова призначено професором мовознавства в Одеському державному університеті. Учений залишив по собі цінну колекцію книг, яку в 1945 р. придбав Одеський педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського.

У зв'язку з від'їздом В. Е. Крусмана до Пермського університету, 29 вересня 1917 р. вчена рада Новоросійського університету призначила на кафедру загальної історії приват-доцента П. М. Біцилли. В. Е. Кусман уважав його сформованим науковцем, здатним вирішувати поставлені проблеми. На кафедрі П. М. Біцилли читав профільні навчальні курси. Крім того, вів заняття на Вищих жіночих курсах.

Професор М. М. Ланге рекомендував кандидатуру приват-доцента І. М. Малиніна на кафедру філософії. Протягом п'яти років у Новоросійському університеті І. М. Малинін читав обов'язкові лекції із вступу до філософії та логіки. На заняттях коментував твори стародавніх грецьких філософів. Опублікував до 20 наукових статей, що популяризували філософську науку. Працював над магістерською дисертацією, яка була присвячена філософським поглядам Галілея. Проводив заняття на Вищих жіночих курсах і на Вчительських курсах Харківського університету, а також читав публічні лекції.

Необхідно відзначити, що приват-доценти Новоросійського університету не були обмежені догматизмом, не дотримувалися консервативних поглядів. Під час проведення пробних лекцій порушували дискусійні питання, обговорювали ті проблеми, що вважалися забороненими для публічного висвітлення. Крім того, більшість приват-доцентів читали авторські навчальні курси, які структурували таким чином, щоб вони поглиблювали й розширювали знання студентів по загальному предмету, що вів професор.

Результати наукового пошуку засвідчили, що в 1917 р. відбулося багато змін в навчальному процесі Новоросійського університету, а саме: 1) відмінено реєстрацію відвідування занять студентами; 2) поновлено на службу тих викладачів, які були звільнені з навчального закладу в період царизму; 3) створено кафедру румунознавства; 4) упроваджено на історико-філологічному факультеті читання лекцій, присвячених походженню ісламу, а також засновнику цієї релігії – пророку Мухамеду. Утім рішення вченої ради від 22 червня 1917 р. щодо запровадження українознавчих кафедр постійно відкладалися [10, с. 148, 150, 154–155].

Висновки. Отже, у навчальному процесі Новоросійського університету на історико-філологічному факультеті в другій половині XIX – на початку XX століття постійно відбувалися структурні, функціональні та змістовні трансформаційні процеси, що вимагали підвищення освітнього, методичного та наукового рівня підготовки науково-педагогічних кадрів.

Література

1. Березин С. Из истории антиковедения в Новороссийском (Одесском) университете (1865–1884) : “младшие преподаватели” кафедр греческой и римской словесности : Д. П. Лебедев, А. И. Солоникио, Н. А. Караваев, В. В. Сперанский / С. Березин // Одиссос. Вип. II. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. – Одеса, 2010. – С. 157–161.
2. Голубовский П. О летописях. Из лекций по русской историографии. Вып. I. А. Маркевича. Одесса, 1883 г. / П. Голубовский // Киевская старина. – 1883. – Т. 6. – № 8. – С. 744–748.
3. Журналы заседаний Совета // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 3. – 8 арк.
4. Заседание Совета 8-го декабря 1877 года // Записки Императорского Новороссийского университета. – Т. 26. – 1878. – С. 153–164.
5. Лазурский В. Ф. История западной литературы, как предмет университетского преподавания / В. Ф. Лазурский // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1902. – Т. 86. – С. 37–50.
6. Отзыв орд. проф. С. Г. Вилинского об исследовании приват-доцента П. О. Потапова “Из истории русского театра. Жизнь и деятельность В. А. Озерова. Одесса, 1915 г.”, представленном в качестве диссертации на степень магистра русской словесности // Записки Императорского Новороссийского университета. – 1916. – Вып. VIII. – С. 61–106.
7. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1909 г. Составил по поручению Правления университета профессор А. И. Игнатовский. – Одесса : “Экономическая” тип., 1910. – 307 с.
8. О чтениях приват-доцента Маркевича по русской истории // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 7. – 11 арк.
9. По предложению М. Н. П. о принятии мер к замещению вакантных кафедр // ДАОО, ф. 45, оп. 11, спр. 8. – 10 арк.
10. Самойлов Ф. А. Из истории университетского образования в России: Новороссийский университет в марте – октябре 1917 г. / Ф. А. Самойлов // Проблемы славяноведения. Сб. научн. статей и материалов (Брянск). – 2002. – Вып. 4. – С. 146–159.

References

1. Berezyn S. Yz ystoryy antykovedeniya v Novorossyiskom (Odesskom) unyversytete (1865–1884) : “mladshye prepodavately” kafedr hrecheskoi y rymskoi slovesnosti : D. P. Lebedev, A. Y. Solonykyo, N. A. Karavaev, V. V. Speranskyi / S. Berezyn // Odissos. Vyp. II. Aktualni problemy istorii, arkhelohii ta etnolohii. – Odesa, 2010. – S. 157–161.
2. Holubovskiy P. O letopysiakh. Yz lektsyi po russkoi ystoryohrafyy. Vyp. I. A. Markevycha. Odessa, 1883 h. / P. Holubovskiy // Kyevskaia staryna. – 1883. – T. 6. – № 8. – S. 744–748.
3. Zhurnaly zasedanyi Soveta // DАОО, f. 45, op. 11, spr. 3. – 8 ark.
4. Zasedanye Soveta 8-ho dekabria 1877 hoda // Zapysky Ymperatorskoho Novorossyiskoho unyversyteta. – T. 26. – 1878. – S. 153–164.
5. Lazurskyi V. F. Ystoriya zapadnoi lyteratury, kak predmet unyversytetskoho prepodavaniya / V. F. Lazurskyi // Zapysky Ymperatorskoho Novorossyiskoho unyversyteta. – 1902. – T. 86. – S. 37–50.
6. Otzyv ord. prof. S. H. Vylynskoho ob yssledovanny pryvat-dotsenta P. O. Potapova “Yz ystoryy russkoho teatra. Zhyzn y deiatelnost V. A. Ozerova. Odessa, 1915 h.”, predstavlennom v kachestve dyssertatsyy na stepen mahystra russkoi slovesnosti // Zapysky Ymperatorskoho Novorossyiskoho unyversyteta. – 1916. – Vyp. VIII. – S. 61–106.
7. Otchet o sostoianyy y deiatelnosty Ymperatorskoho Novorossyiskoho unyversyteta za 1909 h. Sostavyl po poruchenyyu Pravlenyya unyversyteta professor A. Y. Yhnatovskiy. – Odessa : “Ekonomycheskaia” typ., 1910. – 307 s.
8. O chtenyakh pryvat-dotsenta Markevycha po russkoi ystoryy // DАОО, f. 45, op. 11, spr. 7. – 11 ark.
9. Po predlozhenyyu M. N. P. o pryniatyy mer k zameshchenyyu vakantnykh kafedr // DАОО, f. 45, op. 11, spr. 8. – 10 ark.
10. Samoilov F. A. Yz ystoryy unyversytetskoho obrazovaniya v Rossyy: Novorossyiskiy unyversytet v marte – oktiabre 1917 h. / F. A. Samoilov // Problemy slavianovedeniya. Sb. nauchn. statei y materyalov (Briansk). – 2002. – Vyp. 4. – S. 146–159.

Одержано статтю: 28.09.2017
Прийнято до друку: 11.10.2017